

Пригоди дембеля- меломана

■ Кадр з фільму «Брат».
Режисер
Олексій Балабанов.

44

Фільм «Брат» відразу викликав несхвальні відгуки критиків, зокрема, його звинувачували в антисемітизмі, антиамериканізмі і расизмі будь-якого гатунку (кіно «ідеального глядача, глядача радянського піонерського кінотеатру», — Е.Марголіт. «Плач по пионеру, или Немецкое слово «Яблокитай», ИК, 1998, №2). Критики зазначали і неспроможність режисера створити нову «кіномову», віддаючи перевагу примітивній риториці пітерської комуналки, і еклектичність фільму, і відсутність у ньому життєстверджуючої моралі для молоді. Загалом критичне сприйняття можна звести до сприйняття фільму як комерційного «заповнення творчої паузи» молодого талановитого режисера Олексія Балабанова після його попередніх фільмів за Кафкою і Беккетом, а також «Про потвор і людей», «Трохим». (Даниил Дондурей «Не брат я тебе, гнида...» ИК, 1998, №2.)

Можна без перебільшення сказати, що елітарною публікою фільм просто не був сприйнятий, що, можливо, є лише своєрідним «негативом» ставлення до нього глядацького загалу, адже фільм став переможцем на сочинському «Кентаврі», був включений до обов'язкової програми Каннського фестивалю, не беручи до уваги десятки перемог на менш престижних фестивалях. Успіх «Брата», а також невдовзі знятого «Брата-2» пояснювали привабливістю С. Бодрова, відомого російській публіці після «Кавказького бранця», введенням деяких жанрових ознак кримінального кіно, улюблених глядацьким загалом підлітків, а успіх за кордоном — популярністю фільмів про російську мафію, про непередбачуваних мешканців дивної країни під назвою Росія.

Це все неодмінно тягне за собою узвичаєні протиставлення «комерційного» і «некомерційного» мистецтва, бінарні опозиції низьке/високе, масове/елітарне, культуріндустрія/«чисте мистецтво». І фільм «Брат» займає у цих протиставленнях далеко не найкращу позицію. Так, комерційне кіно типу «action».

Варто, до речі, звернути увагу на точку зору продюсера фільму Сергія Сельянова, керівника пітерської «СТБ» (див. «Мы снимаем кино вопреки», ИК, 2000, №6), який категорично заперечує саму можливість існування таких протиставлень відносно російського кінематографа загалом: для нього будь-яке російське кіно є збитковим, російський кіноринок функціонує в режимі малих чи великих збитків, намагаючись звести до мінімуму витрати на фільм чи максимально його «окупити». Найвідоміші останнім часом російські фільми «Особливості національного полювання», «Особливості національної рибалки» та інші визнані як фільми касові, зняті з розрахунком на широкого глядача, — є врешті-решт збитковими, вони насилу повертають вкладені в них гроші.

Після маніфестів «гроші в кіно — це художня субстанція. Ван Гог їв фарби, кіно їсть гроші» саме поняття «касовість» дещо втрачає свій сенс.

Тоді постає питання — чому інтелектуал Олексій Балабанов, автор декількох авангардних фільмів (характерним є випадок з продюсером фільму «Про потвор і людей», якого питали, скільки він заплатив за те, щоб цей фільм показали по телебаченню), чому автор, що захоплювався творами Кафки і Беккета, береться за створення фільму вочевидь масового типу?

І що це дає для глядача?

«Уберите этого урода!» — кричить режисер охоронцям, і ті відразу кидаються до Данила, що випадково опинився на знімальному майданчику. Кадр поступово згасає... «Зтм», стилістичний прийом затемнення кадру, який дозволяє глядачеві залишитись сам на сам із своїм власним уявним продовженням кінокадру... Ми не бачимо сцени насилля... Група «месників» вривається до квартири Світлани, і з фольклорно-дебільною ремаркою «Любишь медок, люби и холодок», від якої холодне кров, починається розправа... І знову «зтм»... Інші сцени насилля та-

або Нова міфологія російського кіно

(роздуми над фільмом «Брат»)

*Я весь навстречу музыке
Я смотрю на нее во все глаза
Я слушаю ее во все уши
Но я не вижу ее и не слышу ее
Так отчего же я думаю,
что она есть?*

В. Бутусов

кож потрапляють у такі самі монтажні провали, ніби залишались поза камерою, поза канвою розповіді, — узвичаєне, само собою зрозуміле... Невідворотне?

Аскетизм, стриманість О.Балабанова у його оперуванні камерою були відразу помічені як щось незвичайне, нехарактерне для сучасного кіно кримінального жанру, для американського бойовика зокрема, не кажучи про те, що ми живемо в бодрірівську епоху «гіперреальності» аудіо-фоно-стерео відтворення.

«Да ладно, че ты...» — і в «зтм» потрапляє еротична сцена у набагато відвертішому «Браті-2». Насилля та еротика присутні в обох фільмах, але як натяк, ніби зберігаючи нерви глядача і плівку оператора.

Але в кадрі залишається музика. Звуковий супровід «Брата» — переважно пісні «Нау», приносить у фільм відтінок протесту проти тоталітарної, анонімної сили, зла міста (нехай навіть критика й справедливо закидає, що героєм Бодрова — молодий та наївний російський дембель донкіхотівської закваски та інтелектуальний «майже архітектор» Бутусов не мають нічого спільного!). Зовсім не випадково музика, яку Данило інтуїтивно поділяє на «справжню» і ні, тобто, на ту, яку він слухає на своєму «реальному» плеєрі і ту, яку зустрічає на молодіжних тусовках, впливає на сюжет. Так, у «Браті» Данило, піднявшись поверхом вище на вечірку, у наступній сцені вбиває двох бандитів, яким повинен був допомагати, і вбиває з метою «врятувати добру людину», насмерть переляканого режисера. «У вас есть что-нибудь «Наутилуса»? стає рефреном фільму, а своєрідна маячня молодого меломана у пошуках касети чи диску — символом пошуку сенсу життя, який не можна виразити словами чи розкрити в подіях.

Ще декілька слів про антиамериканізм. «Брат-2», якщо вірити Сергію Сельянову, був «подарунком американському народові», оскільки фільм знімався переважно у Нью-Йорку, Пітсбурзі й Чикаго, а фінансувало проект пітерське СТБ.

Але у глядача неодмінно створюється таке враження, ніби в епоху тотальної американізації (реклама, Макдональдс, англійська з першого класу) він присутній при зародженні нової «антиамериканської» міфології росіян. «Скоро вашей Америке кирдык», «Ну, много у тебя денег, и че дальше? Всех купишь? И меня?» У фільмі постійно присутнє протиставлення гроші/братерство, розрахунок/справедливість, а подорож Данила до Америки у «Браті-2» можна розглядати як міфологічну подорож Героя (Івана дурника) в пошуках Правди. Ці два мотиви — музика й антиамериканізм зустрічаються у фіналі «Брата-2», коли за кадром звучить «Останній лист» В.Бутусова: «Гудбай, Америка...»

Це стара неослов'янофільська ідея. Своє, російське, проти заокеанського. Ще у першому фільмі Світлана не погоджується поїхати разом з Данилом, а залишається лікувати п'яницю-чоловіка, який до того ж її б'є. І плаче, жалкуючи, дивлячись услід Данилу. Суто російський жест. Фаталізм? Мазохізм? «Но я другому отдана и буду век ему верна», — шкільна програма з російської літератури... Своєрідний анти — happy end голлівудської мелодрами.

На «російську ідею» працює і «фольклор» — приказки, прислів'я, «комунальна риторика» пітерського «дна».

Американський письменник, росіянин за походженням Володимир Набоков, книги якого читає виключно елітарна публіка, пише: «Чи не варто раз і назавжди відмовитись від будь-якої туги за батьківщиною, від будь-якої батьківщини, окрім тої, яка зі мною, в мені, приліпилась, як срібло морського піску, до шкіри підшав, живе в очах, в крові, надає глибини і далечині задньому плану кожній життєвій надії? Коли-небудь, <...> я подивлюся у вікно й побачу російську осінь».

Трохи по-іншому ввижається ця осінь Олексію Балабанову. І фільм «Брат» захоплено дивляться російські teen-ager'и.